

ANDRZEJ S. FERET
Kraków

O jednej z tendencji opisu niemieckich i polskich imiesłówów – zastosowanie zasad językoznawstwa kognitywnego w opisie gramatycznym

W rozważaniach na temat imiesłówów poruszana jest kwestia tzw. form zleksyka-
lizowanych, uznawanych już nie za imiesłowy lecz przymiotniki. Kryterium pozwal-
ającym na rozróżnianie między tymi dwoma formami jest walencja: imiesłowy – jako
formy czasownikowe – przejmują właściwości walencyjne¹ czasownika wyjściowego.
Również przymiotniki w formie imiesłówów dysponują odrębnymi właściwościami
walencyjnymi,² różniącymi się jednakże od właściwości walencyjnych czasowników
(Dittmer 1982: 78, Lenz 1993: 39nn., IDSG: 2211nn.) (por. 1. i 2.):

- (1) *ein alle nicht befriedigendes Ergebnis* wobec **ein alle unbefriedigendes Ergebnis*
- (2) *das vom Jungen bemalte Holzstück* wobec *?das vom Jungen unbemalte Holzstück*

Można zaobserwować pewne regularności w kolejności przyłączania uzupełnień³
(IDSG: 1790nn., 1862nn., 1876nn.). W przypadku form nieodmiennych zmienia się
charakter uzupełnienia przyłączanego jako ostatnie w kolejności⁴. Imiesłowy czynne
(*Partizipien I*)⁵ zachowują leksykalny charakter⁶ jego uzupełnienia, podczas gdy tzw.
imiesłowy bierne (*Partizipien II*) wprowadzają na jego miejsce uzupełnienie ope-

¹ Należy do nich specyfikacja ilości i kolejności przyłączania wyrażen argumentowych, a także ustalenie formy realizacji morfologiczno-syntaktycznej w postaci określonych uzupełnień (IDSG: 1350n.).

² Z tego też powodu Dittmer (1982: 78) upatruje w obydwu formach imiesłowy.

³ Przez termin uzupełnienie należy rozumieć element wiązany walencyjnie.

⁴ W przypadku form odmiennych mamy do czynienia z tzw. uzupełnieniem strukturalnym (*der strukturelle letztzubindende Term*), tzn. z podmiotem zdania. (IDSG: 1350nn.)

⁵ Określenia *imiesłów czynny* i *bierny* należy traktować wyłącznie jako etykiety, nie zaś jako charakterystykę tychże form. Z tego też powodu w tekście używane są określenia numeryczne *imiesłów I* i *imiesłów II*.

⁶ Tzn. przewidziany przez właściwości walencyjne czasownika. Natomiast uzupełnienie operacyjne (*der operationale letztzubindende Term*) występuje w przypadku skonwertowanej struktury argumentów w stronie biernej. Obydwa te terminy odnoszą się wyłącznie do uzupełnień w mianowniku i bierniku. (tamże).

racyjne⁷. Regularności te można zaobserwować na poniższych przykładach języka niemieckiego (por. 3. i 4):

- (3) *Die Mannschaft ist führend.*
- (4) *Die Mannschaft ist geführt.*

Użycie spójki *sein* pozwala stwierdzić w przykładzie 3. leksykalny charakter uzupełnienia imiesłowu *führend*. Wraz ze zmianą strony biernej stadialnej w przykładzie 4. na analityczny czas przeszły Perfekt, czasownik posiłkowy *haben* pozwoliłby ujawnić leksykalny uzupełnienia przyłączanego jako ostatnie (IDSG: 1863) (por. 5.):

- (5) *Die Mannschaft hat geführt.*

Jeśli imiesłowów z przykładów 3. i 4. użyto by jako przydawek, uzupełnienie ostatnie pojawiłoby się w roli członu konstytutywnego frazy nominalnej. Natomiast w powyższym przykładzie ma taki sam charakter jak w przypadku imiesłowu I. Inna sytuacja ma miejsce w przypadku czasowników takich jak *gelingen*, *entstehen*, *unterlaufen*, gdzie uzupełnienie ostatnie należy *a priori* uznać za operacyjne: imiesłów II tychże czasowników blokuje wprowadzie charakter leksykalny tegoż uzupełnienia, ponieważ jednak brak jest dopełnienia biernikowego, powstałe w trakcie blokady wolne miejsce nie zostaje zajęte przez uzupełnienie o charakterze operacyjnym. Jednakże imiesłów II czasowników typu *gelingen*, *entstehen*, *unterlaufen* może pojawić się w roli przydawki tego członu struktury argumentowej, którego wyrażenie pełni w zdaniu funkcję podmiotu. Ponieważ człon ten ma charakter operacyjny, określa się go jako uzupełnienie *a priori* operacyjne (IDSG: 1863).

Regularności opisane powyżej w odniesieniu do języka niemieckiego, można zaobserwować także w języku polskim (por. 6. – 11.):

- (6) *Biorąc te lekarstwa, Anna spodziewa się szybkiego powrotu do zdrowia.* (Weiss 1977: 288)
- (7) *Usiadł, założywszy nogę na nogę.* (Weiss 1977: 306)
- (8) *Biorąc te lekarstwa, Anna spodziewa się szybkiego powrotu do zdrowia.*
- (9) *Na słomie spoczywał stary człowiek, którego nos sterczał spod ronda miejskiego kapelusza opadłego na czoło.* (Wróbel 1975: 109)
- (10) *Spojrzała na niego prosząco.* (DPKG: 620)
- (11) *Rzecz opowiadana w paru słowach staje się melodramatem.*

W przykładach 5. do 9. uzupełnienie ostatnie jest koreferentne z uzupełnieniem ostatnim struktury nadrzędnej (por. 5., 6., 9.), bądź też występuje jako człon konstytutywny frazy nominalnej. O jego leksykalnym charakterze może świadczyć użycie w poniższych parafrazach (por. 6a., 9a.), gdzie pojawia się on w funkcji podmiotu.

- (6a) *Anna bierze te lekarstwa i spodziewa się szybkiego powrotu do zdrowia.*
- (9a) *Spoczywającemu na słomie staremu człowiekowi miejski kapelusz opadł na czoło.*

⁷ Patrz przypis 6.

Natomiast w przykładzie 11. stwierdzamy skonwertowaną⁸ strukturę argumentów. W zdaniu tym uzupełnienie ostatnie zostaje więc zrealizowane jako dopełnienie w bierniku (por. 11a.):

- (11a) *Rzecz opowiedziano w paru słowach.* = *Ktoś opowiedział rzecz w paru słowach.*

Podsumowując, należy stwierdzić, że imiesłowy zachowują całkowicie właściwości walencyjne czasownika wyjściowego, jednakże inaczej je realizują. Właściwości walencyjne stwierdzono także w przypadku przymiotnika. Jednak w porównaniu do czasownika okazują się one „uboższe”, ponadto idiosynkratyczne. Dlatego też Wróbel (1975: 9) uznaje omówioną różnicę za jeden z powodów⁹, dla których w języku polskim należy uznać formę zakończoną na *-ły* za imiesłów, wyodrębniając go tym samym od homonimicznych przymiotników¹⁰.

Kolejnym kryterium¹¹ różnicującym jest negacja – czasowniki są negowane za pomocą partykuły *nicht*, podczas gdy przymiotniki przy pomocy prefiksu *un-* (por. 12., 13., 14.):

- (12) *ein befriedigendes Ergebnis* wobec *ein unbefriedigendes Ergebnis*
 (13) *ein alle nicht befriedigendes Ergebnis* wobec **ein alle unbefriedigendes Ergebnis*
 (14) *ein schlafendes Kind* wobec **ein unschlafendes Kind*

W związku z powyższym, *befriedigend* w przykładzie 12. należy uznać jeszcze za formę czasownikową, natomiast jego prefigowany odpowiednik przeszedł już do klasy przymiotnika. Takiego przejścia nie da się stwierdzić w przypadku *schlafend*. Za formy przejściowe¹² należy uznać imiesłowy połączone z partykułą w jeden leksem (por. 15.):

- (15) *nichtrostender Stahl* (DPKG: 1230)

W języku polskim partykuła negacyjna – *nie*, używana zarówno w przypadku czasowników, jak i przymiotników, pojawia się przed imiesłowem, nie łącząc się z nim w jeden leksem¹³ (por. 16. i 17.):

- (16) *Przerwał i nie patrząc mu w twarz, rysował cyrkiem po pulpicie.* (Wróbel 1975: 41)

⁸ Tzn. charakterystyczną dla strony biernej.

⁹ Innym powodem jest fakt, że w przypadku imiesłówów znaczenie czasownikowe (w tym aspekt) pozostaje niezmienione.

¹⁰ Związana jest z tym także dystrybucja: przymiotniki mogą występować tylko w niewielu kontekstach, w których pojawiają się czasowniki oraz – w konsekwencji – imiesłowy Wróbel (1975: 9).

¹¹ Por. systematykę tychże kryteriów u Lenz (1993: 39).

¹² Tzn. wykazujące jednocześnie cechy czasownika i przymiotnika.

¹³ Użyte tu kryterium grafemiczne okazuje się mało stabilne, o czym świadczy ostatnia zmiana pisowni partykuły *nie*, zrównująca pisownię przymiotników i imiesłówów, dopuszczająca jednakże rozdzielną imiesłowu (Polański 1998, p. 45 § 168).

- (17) *Lont ten był w jednym miejscu załamany pod kątem prostym i to prawdopodobnie zadecydowało o tym, że iskra nie osiągnąwszy materiału detonującego – zgasła.* (WRÓBEL 1975: 53)

To samo zachowanie wykazują imiesłowy zakończone na *-ący*, *-ny*, *-ty* i *-ły* (por. 18., 19., 20.):

- (18) *Panowie litewscy, nie cofający się nawet przed szukaniem pomocy u Tatarów przeciw Mazowszu, poczynają obecnie [...] załatwiać porachunki z Mazowszem i Polską.* (wg Wróbel 1975: 42)
- (19) *Przewodniczący wspomniał gości nie przybyłych na uroczystość.* (wg Wróbel 1975: 111)
- (20) *Nie wzruszony jej łzami skupił się na prowadzeniu samochodu.*

Dopuszczalna jest także łączna pisownia imiesłowu odmiennego i partykuły *nie*. W takim przypadku należy zidentyfikować przymiotnik (DPKG: 628n.) (por. 21.):

- (21) *nienasycony* (forma przymiotnikowa lub czasownikowa) wobec *nie nasycony* (forma wyłącznie czasownikowa)

Innym kryterium różnicującym jest użycie w funkcji orzecznika. Według tego kryterium tylko przymiotniki mogą pełnić w zdaniu funkcję orzecznika (Lenz 1993, IDSG, DPKG) (por. 22., 23., 24):

- (22) *Das Ergebnis ist befriedigend.* vs. *Das Ergebnis ist unbefriedigend.*
- (23) **Das Kind ist schlafend.*
- (24) *Der Stahl ist nichtrostend.*

Jednakże kryterium to ma, jak się okazuje, ograniczony zasięg, ponieważ niemieckie imiesłowy II mogą wystąpić zarówno w kontekstach czasownikowych jak i przymiotnikowych (Lenz 1993: 42, IDSG: 2206, DPKG: 617) (por. 25. – 30.):

- (25) *das bemalte Holzstück* wobec *das unbemalte Holzstück*
- (26) *Das Holzstück ist bemalt.* wobec *Das Holzstück ist unbemalt.*
- (27) *Das Holzstück wird bemalt.* wobec **Das Holzstück wird unbemalt.*
- (28) *Das Holzstück wird vom Jungen bemalt.* wobec **Das Holzstück wird vom Jungen unbemalt.*
- (29) *das vom Jungen bemalte Holzstück* wobec *?das vom Jungen unbemalte Holzstück*
- (30) *Das Holzstück ist vom Jungen bemalt.* wobec *?Das Holzstück ist vom Jungen unbemalt.*

Imiesłowy języka polskiego nie występują w funkcji orzecznika. Formy zakończone na *-ący*, *-ły*, *-ny* / *-ty* mogą wprawdzie pojawić się w połączeniu z czasownikiem *być*, jednakże należy je uznać za przymiotniki w funkcji orzecznika (por. 31. – 35.), bądź też za formy strony biernej (por. 36.):

- (31) *Dziecko jest śpiące.*

W powyższym przykładzie nie stwierdza się, że dziecko właśnie śpi, lecz że bardzo chce spać.

- (32) **(On) jest ogłuchły.*
 (33) *? (On) jest zrudziały / sparszywiały.*
 (34) *(On) jest dorosły / dojrzały / przestarzały / zgorzkniały.*
 (35) **(On) jest zmarły / poległy.*

Wraz ze stopniem zleksykalizowania zwiększa się również stopień akceptowalności takich konstrukcji. Jednakże nawet w przypadkach zleksykalizowanych istnieją ograniczenia semantyczne, nie dopuszczające użycia w funkcji orzecznika.

- (36) *Książka jest pożyczona.*

O tym, że w zdaniu 36. nie występuje konstrukcja orzecznikowa lecz bierna z skonwertowaną strukturą argumentów, świadczy odpowiednia konstrukcja strony czynnej, w której brak realizacji ostatniego uzupełnienia¹⁴ (por. 36a.):

- (36a) *Pożyczono książkę.*

Kolejnym kryterium rozróżniania¹⁵ jest możliwość stopniowania. Imiesłowu z reguły nie pozwalają się stopniować. Jednakże jest to możliwe w przypadku, gdy znaczenie imiesłowu (znaczna) różni się od znaczenia czasownika wyjściowego (por. 37., 37a., 37b.):

- (37) *der diskutierteste Film*
 (37a) *der meistdiskutierte Film*
 (37b) *der am meisten diskutierte Film*

Jak się okazuje, różnica między 37. i 37a., 37b. ma charakter nie semantyczny, lecz morfologiczny – w pierwszym przypadku stopień najwyższy zostaje zaznaczony w samym imiesłowie, w dwóch ostatnich zaś poza nim.

- (38) *Der Film wird mehr / am meisten diskutiert.*
 (38a) ** Der Film wird diskutierter / diskutiertest.*

Jak wynika z przykładów 38. i 38a., w grupie czasownikowej stopień wyższy i najwyższy zaznacza się za pomocą odrębnego wyrazu lub grupy wyrazów. W kontekstach typowych dla przymiotnika stopnie te wyrażane są przy pomocy sufiksów (por. 39., 39a., 39b., 39c.):

- (39) *der von uns am meisten diskutierte Film*
 (39a) ** der von uns diskutierteste Film*
 (39b) *der am meisten diskutierte Film*
 (39c) *der diskutierteste Film*

Na podstawie przykładów 39., 39a., 39b., 39c. zauważamy, że sufiksacja jest możliwa jedynie w przypadku braku wyrażenia argumentowego *von uns*, przewi-

¹⁴ Tj. podmiotu zdania.

¹⁵ Jako kolejne możliwe kryteria różnicujące Marillier (1994: 19) wymienia jeszcze składnię rzędu, a Ehrhard (1994: 207) mówi wyraźnie o utracie / braku kategorii trybu, czasu i liczby.

dzianego przez walencję czasownika. Stąd zaś wynika warunek sufiksacji: jest nim utrata walencji czasownika (Poitou 1994: 115n.). Możliwość stopniowania okazuje się motywowana semantycznie.

W języku polskim imiesłowy zakończone na *-ący*, *-ły*, *-ny*, *-ty*¹⁶ wykazują możliwość stopniowania. Stopniowalność dotyczy form, które przyjęły już charakter przymiotnikowy (DPKG: 621), nawet gdy ich znaczenie nie różni się zbytnio od znaczenia czasownika. Stopień wyższy i najwyższy wyrażane są przy tym analitycznie – za pomocą *bardziej* i *najbardziej* (por. 40., 40a., 40b., oraz 41.)

- (40) *czarujący / postarzały / pobity człowiek*
- (40a) *bardziej czarujący / postarzały / pobity człowiek*
- (40b) *najbardziej czarujący / postarzały / pobity człowiek*
- (41) *Uśmiechnęła się (bardziej / najbardziej) czarująco.*

Na stopniowalność wpływa znaczenie czasownika wyjściowego (por. 42. i 42a.):

- (42) *mieszkający na wsi wujek*
- (42a) ** (naj)bardziej mieszkający na wsi wujek*

Uwzględniając jako kolejne kryterium rozróżniania składni rzędu, stwierdzamy, że imiesłowy występują z reguły przy rzeczowniku jako przydawki, bądź też w otoczeniu odmiennej formy czasownika¹⁷. Także apozycyjne konstrukcje imiesłowowe z wyzerowanym podmiotem¹⁸ są z reguły kontrolowane przez jeden z członów zdania¹⁹. Ponieważ można go uznać za regens, można tutaj także rozważać istnienie składni rzędu (Kvam 1984: 67, Eisenberg 1994: 86). Obowiązującą przy tym regułą można sformułować następująco: im wyraźniej czasownikowy charakter wykazuje regens, tym bardziej nominalny charakter posiada rektum (Eisenberg 1994: 85). Reguła ta obowiązuje także w odwrotnym kierunku. Tym samym imiesłów przydawkowy okazuje się bardziej czasownikowy niż imiesłów użyty jako orzecznik²⁰.

Uwzględniając powyższe stwierdzenia, dochodzimy do wniosku, że imiesłów zajmuje pozycję pośrednią między czasownikiem a przymiotnikiem. Obydwie te części mowy można uznać za predykaty relacyjne. (Langacker 1991) Predykaty relacyjne dzielą się natomiast na procesy *sensu stricto* i relacje atemporalne. W przypadku procesów ma miejsce sekwencyjna rejestracja wraz z wyprofilowaniem komponentu czasownikowego²¹. Procesy są wyrażane przez czasowniki, podczas gdy relacje atemporalne wyrażane są przez przymiotniki, przy czym różne stany przejściowe takiej relacji rejestrowane są globalnie jako całość. Ponieważ imiesłowom brak

¹⁶ W przeciwieństwie do form zakończonych na *-ąc* i *-szy*.

¹⁷ W terminologii niemieckojęzycznej pojawia się tu określenie *lokale Rektion*. (por. np. Eisenberg 1994).

¹⁸ IDSG (2215) określa je terminem *Zusatz*.

¹⁹ Inaczej mówiąc: są zorientowane na jeden z członów nominalnych. (Henzen 1959: 117, Bech 1983: 31, IDSG: 2171).

²⁰ por. Zimmermann (1988).

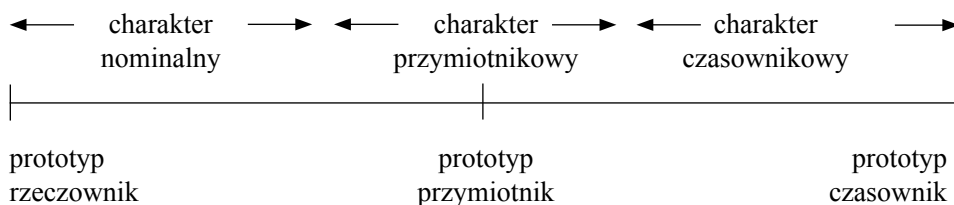
²¹ Marillier (1994: 19n.).

komponentu czasowego²², Langacker (1991) uznaje je za wyrażenia relacji atemporalnych. Jednocześnie skłania się on do uznania imiesłów za formy o pochodzeniu odczasownikowym, co znów wprowadza komponent procesualny. Ambiwalencja ta dochodzi do głosu także u Quintina (1994: 105), przedstawiającego imiesłowy jako derywowane formy o charakterze przymiotnikowym, mogące wykazywać pewne cechy procesualności.

W tym kontekście przytaczamy za Givón (1979: 320) kryterium stabilności czasowej, według którego czasowniki są czasowo niestabilne, podczas gdy rzeczowniki wykazują pełną stabilność czasową. Przymiotniki natomiast są mniej lub bardziej stabilne czasowo. Czasownik i rzeczownik traktowane są jako bieguny kontinuum stabilności czasowej, pomiędzy którymi brak ostrych granic, istnieją natomiast zaledwie płynne przejścia.

Kontinuum stabilności czasowej zostaje zmodyfikowane przez Hoppera & Thompsona (1984, 1985) poprzez wprowadzenie – w nawiązaniu do Rosch (1973, 1977) prototypów. Wszystko, co występuje pomiędzy nimi, może w różny sposób odbiegać od prototypu. Przynależność elementów nieprototypowych do danej kategorii zależy od stopnia oddalenia. (Langacker 1987: 16n., Lenz 1993: 63)

Lenz (1993: 63nn.) pojmuje kontinuum czasownikowo-nominalne jako skalę, której końce wyznaczają właśnie prototypy. Pomiedzy nimi pojawiają się także prototyp – przymiotnik. Pomiedzy rzeczownikiem i przymiotnikiem oraz przymiotnikiem i czasownikiem rozciąga się obszar peryferyjny. (por. poniższy schemat)

Prototypy jako takie nie są kategoriami rozmytymi, lecz jasno wyznaczonymi jednostkami, charakteryzowanymi przez pewne cechy. (Langacker 1987: 16, Lenz 1993: 70) I tak: prototypowe przymiotniki mogą zostać użyte w funkcji orzecznika²³, jak i być prefigowane przez un-²⁴, są także stabilne czasowo. Natomiast prototypowe czasowniki są czasowo niestabilne, odmieniają się przez osoby oraz nie wymagają użycia czasowników posiłkowych. Realizują przy tym walencję czasownika w postaci niezmodyfikowanej, a także nazywają czynności²⁵. Lenz (1993: 71n.)

²² Chodzi tu o czas gramatyczny, nie zaś o odniesienie do jednego z przedziałów czasowych.

²³ por. Zimmermann (1988: 284nn.).

²⁴ O ile nie są używane wyłącznie jako przydawka lub wyłącznie jako orzecznik, lub też mają jednoznaczne antonimy (*primäre Antonyme*). Do tej grupy należą także przymiotniki wykazujące inherentnie znaczenie negatywne oraz nazwy barw i materiałów (np. *drewniany – hölzern*). (tamże)

²⁵ *activity verbs* wobec *state verbs* (Givón 1979, Hopper & Thompson 1984, 1985) Ich denotatami są konkretne, kinetyczne, widoczne, efektywne czynności wykonywane przez uczestników czynności. (por. Lenz 1993: 69)

Imiesłowy języka niemieckiego należy umieścić w obszarze pomiędzy prototypem przymiotnika i prototypem czasownika. Nie są one jednakże prototypowymi czasownikami, ponieważ nie realizują typowo czasownikowych kategorii jak np. czas gramatyczny czy osoba. W tym celu wymagają użycia czasowników posiłkowych. Mogą przejąć walencję czasownikową w postaci niezmienionej lub skonwertować ją²⁶. (IDSG: 1790nn., 1862nn., 1876n.)

Imiesłowy nie są również prototypowymi przymiotnikami ze względu na pochodzenie odczasownikowe. Ponadto w funkcji orzecznika występują tylko zleksykali-zowane imiesłowy I.

Miedzy prototypami brak jest ostrych granic, istnieją jedynie płynne przejścia. Zatem Lenz (1993: 64nn.) proponuje rozróżnienie między imiesłowami czasownikowymi i przymiotnikowymi ze względu na ich morfologiczną, syntaktyczną oraz semantyczną akceptowalność. Mając to na względzie, przytaczamy poniżej wyniki prezentowane w pierwszej części (por. 43. – 51.):

- (43) *ein befriedigendes Ergebnis* wobec *ein unbefriedigendes Ergebnis*
- (44) *ein alle nicht befriedigendes Ergebnis* wobec **ein alle unbefriedigendes Ergebnis*
- (45) *ein schlafendes Kind* wobec **ein unschlafendes Kind*
- (46) *das bemalte Holzstück* wobec *das unbemalte Holzstück*
- (47) *Das Holzstück ist bemalt.* wobec *Das Holzstück ist unbemalt.*
- (48) *Das Holzstück wird bemalt.* wobec **Das Holzstück wird unbemalt.*
- (49) *Das Holzstück wird vom Jungen bemalt.* wobec **Das Holzstück wird vom Jungen unbemalt.*
- (50) *das vom Jungen bemalte Holzstück* wobec *?das vom Jungen unbemalte Holzstück*
- (51) *Das Holzstück ist vom Jungen bemalt.* wobec *?Das Holzstück ist vom Jungen unbemalt.*

U (Lenz 1993: 44) można znaleźć wskazówkę, że w zdaniach, jak powyższe 48. i 49., dodatkowe wprowadzenie elementów typu *noch*²⁷ pozwoliłoby uznać je za akceptowalne. Przysłówek *noch* wniósłby więc cechę niestabilności czasowej do kontekstu stabilnego dzięki obecności prefiksu *un-*. Cecha ta okazałaby się na tyle „silna”, aby złagodzić (nie)poprawność wynikłą z kontrastu między przymiotnikowym prefiksem a czasownikową frazą z *von*.

werden i *un-* są więc w kontekście imiesłowu nie do zaakceptowania (por. 48., 49.), inaczej niż *sein* i *un-*, które nie są w pełni nieakceptowalne (por. 47., 51.). Względna stabilność czasową znaczenia imiesłowu można zneutralizować przy pomocy elementów typu *noch*. Imiesłowy jednoznacznie czasownikowe i jednoznacznie

²⁶ Nie ma różnicy pomiędzy imiesłowami czasu przeszłego (*Perfektivpartizip*) a imiesłowami biernymi (*Passivpartizip*) – podział między tymi dwoma formami wynika z wzajemnej interakcji kontekstu i struktury argumentowej imiesłowu 2. (Toman 1986: 368n., Wunderlich 1987: 346)

²⁷ Formalnym odpowiednikiem w języku polskim jest przysłówek *jeszcze*.

przymiotnikowe oraz ambiwalentne względem czasownikowości / przymiotnikowości są natomiast w pełni akceptowalne. (Lenz 1993: 74)

Kontinuum stabilności czasowej można zastosować także do języka polskiego. Także polskie imiesłowy nie reprezentują żadnego z prototypów (czasownika bądź przymiotnika), występując pomiędzy biegunami kontinuum. Zakładając, że prototypy w obu językach są definiowane przez te same cechy²⁸, imiesłowy języka polskiego dają przedstawić się następująco:

imiesłów	prototyp przymiotnik	(52) <i>duże dziecko / Dziecko jest nieduże.</i>
		(53) <i>osiwiał / nieosiwiał człowiek</i>
		(54) <i>śpiące / *nieśpiące dziecko</i> (jako przymiotnik),
<i>nie śpiące dziecko</i> (jako imiesłów bądź przymiotnik)
		(55) <i>zmarły / *niezmarły człowiek / *Człowiek jest zmarły.</i>
		(56) <i>odrobione / nieodrobione zadanie / Zadanie jest nieodrobione.</i> (jako orzecznik) / <i>Zadanie jest odrobione.</i> (jako część orzeczenia w stronie biernej)
		(57) <i>Odrabiane / *nieodrabiane / nie odrabiane zadanie / Zadanie jest *nieodrabiane / nie odrabiane.</i> (jako część orzeczenia w stronie biernej)
		(58) <i>Podając się / Podawszy się za agenta ochrony, wszedł do budynku.</i>
	prototyp czasownik	(59) <i>Dziecko śpi. Człowiek osiwiał / zmarł.</i>

Najbliżej prototypu przymiotnika (por. 53.) stoją przymiotniki, mające formę imiesłowu, a zarazem wykazujące związek znaczeniowy z czasownikiem. Jeśli partykuła *nie* stoi przy tym oddzielnie, należy jednoznacznie zidentyfikować imiesłów.

W pozycji 54. usytuowano formy pochodzące od czasowników mutatywnych, zachowujące się przy tym jak przymiotniki. Niektóre z nich dopuszczają użycie w funkcji orzecznika.

W pozycji 55. występują ambiwalentne formy wykazujące cechy zarówno przymiotników jak i czasowników.

W pozycji 56. umieszczono zleksykalizowane imiesłowy, pozwalające rozpoznać komponent czasownikowy, a nie występujące już w funkcji orzecznika oraz dopuszczające obydwa sposoby negacji.

Pozycję 57. reprezentują imiesłowy występujące w kontekstach typowo czasownikowych jak i w funkcji przydawki. Zezwalają one na obydwa sposoby negacji, jednakże nie na użycie w funkcji orzecznika.

²⁸ Ponieważ w języku polskim istnieje tylko jedna możliwość negacji – jednolita partykuła *nie* – mamy do czynienia z różną jej realizacją w zależności od obecności czasownika bądź przymiotnika.

Pozycję 58. tworzą imiesłowy spełniające powyżej nazwane warunki z wyjątkiem użycia w funkcji przydawki. Znajdują się one najbliżej prototypu czasownika, przejmując przy tym właściwości walencyjne czasownika wyjściowego z zastrzeżeniem, że człon ostatni nie pojawia się w samej konstrukcji imiesłowej, lecz jest koreferentny z jednym z wyrażen struktury nadrzędnej. (por. Wróbel 1975, Müller 1976, Weiss 1977, Jäger & Koenitz 1980, Jäger & Müller 1981, Beck 1983, Schatte 1986, IDSG, DPKG)

Z powyższych rozważań można wyciągnąć następujące wnioski:

- Ani w języku niemieckim ani w polskim imiesłowy nie reprezentują prototypów czasownika czy przymiotnika.
- Wszystkie formy imiesłowe występują w obszarze peryferyjnym.
- Im bliżej prototypu znajduje się imiesłów, tym łatwiej i pewniej można ocenić jego akceptowalność.
- W przypadkach niepewnych podjęcie decyzji na korzyść przymiotnika bądź czasownika ułatwia wprowadzenie pewnych elementów²⁹.

Summary

The paper presents sample classification of German and Polish participles. To serve this purpose, criteria most commonly used to differentiate between present and past participles have been formulated and then verified. These criteria include taking over of the basic lexical resources, use in the function of predicative, negation, comparison and in the sequence of cases. Next, results of the analysis have been discussed within the framework of prototype category and located on the so-called continuum of tense stability, whose extremes have been defined by the prototypical noun and verb. There is another prototype located in-between – the adjective.

Bibliografia

- Bech, Gunnar. 1983. *Studien über das deutsche Verbum infinitum*. Max Niemeyer, Tübingen.
- Bernstein, Wolf Z. 1992. *Pseudopartizipien im deutschen Sprachgebrauch*. Julius Groos, Heidelberg.
- Bresson, Daniel & Dalmas, Martine (eds.). 1994. *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*. Gunter Narr, Tübingen.
- Dittmer, Arne. 1982. *Verb (Zustandspartizip/Vorgangspartizip) oder Adjektiv?* Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik 19: 48–84. Kopenhagen.
- Dittmer, Arne. 1983. *Über das Partizip I im Deutschen*. Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik 21: 93–116. Kopenhagen.
- Dixon, Robert Malcolm Wright. 1977. *Where have all the adjectives gone?* Studies in Language 1: 19–80.

²⁹ Czy to prefiksacja *un-*, fraza z *von*, czy też przysłówki czasowe lub aspekt.

- DPKG = Engel, Ulrich (ed.). 1999. *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*. Tom 1, 2. Julius Groos, Heidelberg.
- Ehrhard, Anne-Françoise. 1994. *Die Partizipien I und II und ihre Gruppen in den deutschen Schulgrammatiken des 19. Jahrhunderts*. W: Bresson, Daniel & Dalmas, Martine (eds.). 1994. Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen. 195–209. Gunter Narr, Tübingen.
- Eisenberg, Peter. 1994. *Die Syntax des Mittelwortes. Läßt sich die Kategorisierung der Partizipien einzelsprachlich rechtfertigen?* W: Bresson, Daniel & Dalmas, Martine (eds.). 1994. Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen. 69–90. Gunter Narr, Tübingen.
- Fabricius-Hansen, Cathrine. 1975. *Transformative, intransformative und kursive Verben*. Max Niemeyer, Tübingen.
- Faucher, Eugène. 1994. *Partizip oder Adjektiv? Partizip oder Infinitiv? Benennungs- und Abgrenzungsfragen*. W: Bresson, Daniel & Dalmas, Martine (eds.). 1994. Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen. 1–18. Gunter Narr, Tübingen.
- Givón, Talmy. 1979. *On Understanding Grammar*. Academic Press, New York.
- Golańb, Zbigniew & Heinz, Adam & Polański, Kazimierz. 1968. *Słownik terminologii językoznawczej*. PWN, Warszawa.
- Henzen, Walter. 1959. *Eine Systematik der infiniten Verbalformen*. In: Muttersprache. 115–127. Heliand, Lüneburg.
- Hopper, Paul J. & Thompson, S. A. 1984. *The Discourse Basis for Lexical Categories in Universal Grammar*. W: *Language* 60/3: 703–752.
- Hopper, Paul J. & Thompson, S. A. 1985. *The Iconicity of the Universal Categories „Noun” and „Verb”*. W: Haiman, John (ed.). 1985. *Iconicity in Syntax*. Benjamins, Amsterdam.
- IDSG = Zifonun, Gisela & Hoffmann, Ludger & Strecker, Bruno (eds.). 1997. *Grammatik der deutschen Sprache*. Tom 1, 2, 3. Walter de Gruyter, Berlin - New York.
- Jäger, Gert & Koenitz, Bernd. 1980. *Semantische Eigenschaften sprachlicher Mittel. Vorüberlegungen für eine semantische Beschreibung von Gerundien*. Linguistische Arbeitsberichte 28: 89–136, KMU, Leipzig.
- Jäger, Gert & Müller, Dieter. 1981. *Das polnische Gerundium I und seine Entsprechungen im Deutschen*. W: Polnisch-deutscher Sprachvergleich. Arbeitsbuch für Fortgeschrittene von einem Autorenkollektiv. Lehrbücher und Arbeitsmaterialien zum Studium der polnischen Sprache. Tom XV. 286–326. Herder-Institut, Leipzig.
- Kvam, Sigmund. 1984. *Zur Syntax der Partizipialkonstruktionen im Deutschen. Ein Vergleich mit den Infinitivkonstruktionen*. W: Krenn, Herwig & Niemeyer, Jürgen & Eberhardt, Ulrich (eds.). 1984. Akten des 18. Linguistischen Kolloquiums Linz 1983. Tom 1. 65–76. Max Niemeyer, Tübingen.
- Langacker, Ronald. 1987. *Foundation of Cognitive Grammar*. Tom 1. Stanford University Press, Stanford.
- Langacker, Ronald. 1991. *Noms et verbes*. Communications 53: 103–153.
- Lakoff, George. 1977. *Linguistic Gestalts*. Papers from the 13th regional meeting. Chicago Linguistic Society, Chicago.
- Lenz, Barbara. 1993. *Probleme der Kategorisierung deutscher Partizipien*. Zeitschrift für Sprachwissenschaft 12: 41–76. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Marillier, Jean-François. 1994. *Was sind Partizipien?* W: Bresson, Daniel & Dalmas, Martine (eds.). 1994. Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen. 19–32. Gunter Narr, Tübingen.
- Polański, Edward (ed.). 1998. *Nowy Słownik Ortograficzny*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa

- Polański, Kazimierz (ed.). 1999. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Ossolineum, Wrocław.
- Poitou, Jacques. 1994. *Morphologische Analyse und Kategorisierung der Partizipien*. W: Bresson, Daniel & Dalmas, Martine (eds.). 1994. *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*. 109–120. Gunter Narr, Tübingen.
- Quintin, Hervé. 1994. *Zur morphosyntaktischen und semantischen Einordnung von deutschen Partizipien und Partizipialsätzen*. W: Bresson, Daniel & Dalmas, Martine (eds.). 1994. *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*. 93–107. Gunter Narr, Tübingen.
- Rosch, Eleanor. 1973. *Natural Categories*. W: *Cognitive Psychology* 4: 328–350.
- Rosch, Eleanor. 1977. *Classification of Real-World Objects: Origin and Representation in Cognition*. W: Johnson-Laird, Philip N. / Warren, P. C. (eds.). 1977. *Thinking*. 212–222. University Press, New York.
- Schatte, Czesława. 1986. *Partizipialkonstruktionen im Deutschen und Polnischen*. Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Toman, Jindřich. 1986. *A (Word-)Syntax for Participles*. *Linguistische Berichte* 105: 367–408. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Toman, Jindřich. 1987. *Eine Antwort auf D. Wunderlichs „Partizipien im Deutschen“*. *Linguistische Berichte* 111: 411–417. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Weiss, Daniel. 1977. *Syntax und Semantik polnischer Partizipialkonstruktionen im Rahmen einer generativ-transformationellen Beschreibung*. *Slavia Helvetica* 10. Peter Lang, Bern - Frankfurt a. M. - Las Vegas.
- Wróbel, Henryk. 1975. *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*. Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Wunderlich, Dieter. 1987. *Partizipien im Deutschen*. *Linguistische Berichte* 111: 347–366. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Zimmermann, Ilse. 1988. *Die substantivische Verwendung von Adjektiven und Partizipien*. W: Bierwisch, Manfred & Motsch, Wolfgang & Zimmermann, Ilse (eds.). 1988. *Syntax, Semantik und Lexikon*. 279–311. Akademie, Berlin.